

РОЗДІЛ 8.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.811

**ПРАЦЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ
ТА ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ
АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЯК ДОДАТКОВЕ ПОКАРАННЯ**

**LABOR OF CONVICTS AND PRIVATION OF THE RIGHT TO HOLD CERTAIN POSITIONS
OR CARRY ON CERTAIN ACTIVITY AS ADDITIONAL PUNISHMENT**

Бублік О.О.,

*аспірант кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Стайшиса
Класичного приватного університету*

У статті проаналізовано сучасний стан правового регулювання виконання й відбування покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначеного як додаткове до позбавлення волі, та реальну ситуацію із залученням засуджених до праці у виправних установах з огляду на обсяг і характер правових обмежень, притаманних цьому виду покарання.

Ключові слова: праця, засуджений, виправна колонія, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

В статье проанализировано современное состояние правового регулирования исполнения и отбывание наказания в виде лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, назначенного как дополнительное к лишению свободы, и реальная ситуация с привлечением осужденных к труду в исправительных учреждениях, учитывая характер и объем правовых ограничений, присущих этому виду наказания.

Ключевые слова: труд, осужденный, исправительная колония, лишения права занимать определенную должность или заниматься определенным видом деятельности.

In the article analyzed the modern state of legal regulation of execution and serving of punishment as privation of the right to hold certain positions or carry on certain activity as additional punishment, and the real situation with the involvement of convicts to work in prisons, taking into account a volume and character of legal limitations inherent to this type of punishment.

Key words: labor, convict, penal colony, privation of the right to hold certain positions or carry on certain activity.

Постановка проблеми. Проблема правового регулювання та оцінка реального стану виконання-відбування покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в науці кримінального й кримінально-виконавчого права вже тривалий час залишається актуальною.

Останнім часом до проблематики призначення й виконання покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю зверталися такі вчені, як В.А. Бугасв, І.Г. Богатирьов, Т.А. Денисова, Р.М. Гура, О.Г. Колб, Ю.О. Пономаренко, О.П. Рябчинська, В.І. Тютюгін, Д.С. Шиян та інші.

Науковці теоретично обґрунтували поняття, визначили юридичну природу цього покарання, підстави й порядок його призначення, запропонували шляхи вдосконалення кримінального законодавства тощо.

Однак предметом дослідження ставав переважно кримінально-правовий аспект призначення покарання. Ті ж роботи, у яких це покарання досліджувалось у кримінально-виконавчому аспекті, було виконано на базі старого виправно-трудоного законодавства або в комплексі з іншими видами покарань, не пов'язаними з позбавленням волі, тому належного висвітлення не знайшли певні проблеми реального відбування й виконання покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання, призначеного разом із позбавленням волі.

Мета статті – проаналізувати сучасний стан правового регулювання виконання відбування покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначеного як додаткове до позбавлення волі, та реальну ситуацію із залученням засуджених до праці у виправних установах з огляду на обсяг і

характер правових обмежень, притаманних цьому виду покарання.

Виклад основного матеріалу. Зміст покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю полягає в позбавленні засудженого його суб'єктивного права на ті посади, які він обіймав, або на ту діяльність, якою він займався на момент вчинення злочину, і тимчасовому обмеженні його правоздатності – можливості претендувати на обіймання певної посади або зайняття певною діяльністю на строк, встановлений вироком суду [1, с. 105].

З огляду на мету й завдання кримінально-виконавчого законодавства, визначені в ст. 1 Кримінально-виконавчого кодексу України [2] (далі – КВКУ), а також права й обов'язки персоналу органів та установ виконання покарань (далі – ОУВП), визначені в ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [3], можемо стверджувати, що функції цього покарання, наприклад каральна, виховна, попереджувальна, здійснюються персоналом ОУВП. Результати ж їх здійснення (позитивні чи негативні) свідчать про досягнення або недосягнення мети покарання, у тому числі й вказаного виду.

На думку окремих дослідників, покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є ефективним, а отже, одним із перспективних видів покарання. Про його ефективність свідчить, зокрема, той факт, що рецидив серед засуджених із застосуванням цього додаткового покарання в два рази менше рецидиву серед аналогічної категорії засуджених, до яких додаткове покарання не застосовувалось. Водночас Р.М. Гура переконаний, що в результаті виконання покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю цілі покарання досягаються

не завжди [4, с. 6]. Можливо, це відбувається тому, що чинним КВКУ порядок та умови виконання цього покарання під час відбування позбавлення волі детально не регламентуються або ж в умовах установ виконання покарань це додаткове покарання виконується неналежним чином.

Відзначимо, що ч. 3 ст. 6 КВКУ серед основних засобів виправлення й ресоціалізації засуджених (встановлений порядок виконання та відбування покарання – режим, соціально-виховна робота, загальноосвітнє й професійно-технічне навчання, громадський вплив) називає також суспільно корисну працю. У ч. 4 ст. 6 КВКУ законодавець вказує, що засоби виправлення й ресоціалізації засуджених застосовуються з огляду на вид покарання, особистість засудженого, характер, ступінь суспільної небезпеки, мотиви вчиненого кримінального правопорушення та поведінку засудженого під час відбування покарання.

Цілком очевидно, що адміністрація виправної колонії, до якої для відбування позбавлення волі направляють засудженого, якому призначено додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, під час його перебування в дільниці карантину, діагностики і розподілу (далі – ДКДіР) ще до основної бесіди із засудженим повинна ретельно вивчити матеріали його особової справи (вивчити вирок суду, конкретні заборони, встановлені судом, корисливі чи інші мотиви вчиненого злочину (злочинів), стан відшкодування потерпілим у ході досудового провадження завданих злочинном матеріальних збитків і моральної шкоди, причини накладення дисциплінарних стягнень у слідчому ізоляторі тощо). Під час вивчення засудженого в ДКДіР необхідно з'ясувати його бажання (небажання) працювати під час відбування покарання, відшкодувати збитки потерпілим тощо, щоб використати результати вивчення особової справи й співбесіди із засудженим для правильного обрання для нього місця роботи, належного оточення, організації постійного контролю персоналу за поведінкою засудженого.

На нашу думку, крім дослідження особливостей регулювання праці засуджених до позбавлення волі залежно від виду виправної колонії, є необхідність окремо розглянути особливості та проблеми використання праці осіб, засуджених до позбавлення волі, до яких суд на підставі ст. 55 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) застосував додаткове покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Необхідність окремого дослідження цих питань зумовлюється низкою причин. По-перше, у Главі 7 Розділу II Особливої частини КВКУ порядок виконання цього виду покарання законодавцем прописано переважно як виконання основного покарання, і лише в ст. 30 КВКУ згадується про обов'язки адміністрації установи виконання покарань щодо засудженого до додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. По-друге, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне покарання, не пов'язане з позбавленням волі, згідно із ч. 1 ст. 13 КВКУ виконується кримінально-виконавчими інспекціями (далі – КВІ). Адміністрація виправної колонії, яка виконує основне покарання у вигляді позбавлення волі, переважно виконує позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, що призначене судом додатково до основного покарання.

Проведене нами дослідження показало, що персонал виправних колоній у своїй діяльності з організації виконання покарання керується переважно розпорядженнями (вказівками) начальника свого підрозділу, наказами й розпорядженнями начальника колонії, відомчими інструкціями, положеннями, іншими підзаконними нормативно-правовими актами. До норм чинного ККУ щодо регламентації змісту й порядку призначення покарань у своїй повсякденній діяльності більшою мірою звертаються працівники відділів із виконання судових рішень у кримінальних справах, спів-

робітники оперативних підрозділів, начальники виправних колоній, їх перші заступники, заступники із соціально-виховної роботи та начальники відділень соціально-виховної й психологічної служби, а меншою – заступники начальника – директори підприємств виправних колоній, заступники начальника колонії з комунально-побутового забезпечення, начальники відділів нагляду й безпеки, відділів охорони, інших підрозділів і головні бухгалтери колоній.

Розглянемо особливості й окремі проблеми працевлаштування та працевикористання таких засуджених у виправних колоніях з огляду на положення ККУ, КВКУ та відомчих нормативно-правових актів.

Так, у ч. 2 ст. 55 ККУ визначено, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання може бути призначене також у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини ККУ, за умови, що з огляду на характер злочину, вчиненого за посадою або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю, особу засудженого та інші обставини справи суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. У ч. 3 ст. 55 ККУ роз'яснюється, що під час призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання до позбавлення волі на певний строк воно поширюється на весь час відбування основного покарання, а також на строк, встановлений вироком суду, що набрав законної сили. При цьому строк додаткового покарання обчислюється з моменту відбуття основного покарання.

Що стосується порядку виконання вироку суду, то згідно із ч. ч. 2, 3 ст. 30 КВКУ виконання покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначеного як додаткове покарання до позбавлення волі на певний строк, під час відбування основного покарання покладається на адміністрацію кримінально-виконавчої установи. Адміністрація установи, де відбуває покарання особа, засуджена до додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, не може використовувати засудженого на роботах, виконання яких йому заборонене згідно з вироком. На нашу думку, редакція ч. 3 ст. 30 КВКУ потребує вдосконалення.

Так, у ч. 4 ст. 30 КВКУ зазначено, що адміністрація кримінально-виконавчої установи після відбуття основного покарання засудженим або в разі його умовно-дострокового звільнення чи заміни покарання більш м'яким зобов'язана надіслати копію вироку суду до кримінально-виконавчої інспекції за місцем проживання засудженого.

У ст. ст. 3 та 32 КВКУ визначено права й обов'язки КВІ та власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу за місцем роботи засуджених до покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. А ст. 34 КВКУ визначає обов'язки засуджених до покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, серед яких передбачено також заборону без дозволу КВІ виїжджати за межі України.

Водночас, окрім вказаних положень, жодна норма чинного КВКУ, у тому числі Глави 16 «Режим у колоніях та засоби його забезпечення», не визначає порядок працевлаштування, певні обмеження (як режимні вимоги) працевикористання саме цих засуджених під час відбування ними покарання у виправній колонії.

Не врегульовано цей порядок і в Главі 18 «Праця засуджених до позбавлення волі» чинного КВКУ, у ч. 1 ст. 118 якого встановлено, що засуджені залучаються до суспільно корисної праці з урахуванням наявних виробничих потужностей, при цьому з огляду на статі, вік, працездатність, стан здоров'я та спеціальність. Як бачимо, про будь-які заборони чи обмеження, визначені (встановлені) вироком суду для певної категорії засуджених, при цьому не йдеться.

Згідно із ч. 3 ст. 118 КВКУ (зі змінами від 16 жовтня 2012 р.) перелік робіт і посад, на яких забороняється використовувати засуджених до позбавлення волі, визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України. Традиційно такими актами є Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (далі – ПВР), Інструкція з організації нагляду за засудженими, які відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах, Порядок організації виробничої діяльності та залучення засуджених до суспільно корисної праці на підприємствах виправних центрів, виправних та виховних колоній Державної кримінально-виконавчої служби України тощо.

Вивчення змісту Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [5] показало, що в них взагалі не згадується про таку категорію осіб, як засуджені до позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, а тим більше про порядок, правила й обмеження щодо їх працевикористання. Задля об'єктивності зауважимо, що той перелік заборон щодо працевикористання позбавлених волі, який міститься у відомчій Інструкції з організації нагляду за засудженими, які відбувають покарання в кримінально-виконавчих установах, та в п. 3 Розділу XXI ПВР, за їх належного дотримання адміністрацією виправної колонії практично виключає можливість порушення вироку суду в частині заборони такому засудженому обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Серед заборон, вказаних у п. 3 Розділу XXI ПВР, ніби спеціально для засуджених до позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю встановлено заборону використовувати засуджених на посадах продавців, бухгалтерів-операціоністів, касирів, завідувачів продовольчих і речових складів, комірників; на роботах, пов'язаних з обліком, зберіганням та видачею медикаментів; на посадах із підпорядкуванням їм вільнонайманих працівників; на роботах, що пов'язані з наданням медичної допомоги. Водночас жодних обмежень для таких засуджених не містить Розділ XXII ПВР «Господарське обслуговування установ виконання покарань», у п. 1 якого вказано, що засуджені, які характеризуються позитивно, можуть бути залучені до робіт із господарського обслуговування установ виконання покарань. А положення п. 2 Розділу XXII ПВР дозволяють такому «позитивно охарактеризованому» засудженому отримати посаду майстра, бригадира чи нарядника.

Законом України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів» від 8 квітня 2014 р. № 1186-VII засудженим дозволено «здійснювати листування з особами, які знаходяться за межами колоній, вести з ними телефонні розмови, у тому числі в мережах рухомого (мобільного) зв'язку, користуватися глобальною мережею Інтернет» [6]. Водночас чинне кримінально-виконавче законодавство досі не передбачає надійних запобіжників (заборон) проти вчинення засудженими (у тому числі засудженими до аналізованого виду покарання)

«комп'ютерних» злочинів та інших правопорушень із використанням глобальної мережі Інтернет. Можна навести чимало прикладів вчинення засудженими до позбавлення волі злочинів (шахрайство, погрози тощо) саме за допомогою засобів мобільного зв'язку. Така ситуація має бути виправлена шляхом внесення змін і доповнень до чинного КВКУ та інших відомчих нормативно-правових актів.

Ще одним недоліком регулювання праці засуджених до позбавлення волі, а отже, і досліджуваної нами категорії засуджених, є конкуренція норм різних відомчих нормативно-правових актів щодо правил працевикористання засуджених. Наприклад, п. 3 Розділу XXI ПВР забороняє використовувати засуджених на роботах, що пов'язані з наданням медичної допомоги. Натомість у п. 5.8.2 Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі йдеться про підвищення посадових окладів «для засуджених, зайнятих на відповідних посадах медичних працівників» [7].

Пунктом 33.3 Інструкції з організації нагляду за засудженими, які відбувають покарання в кримінально-виконавчих установах, у виправних центрах, колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільницях соціальної реабілітації категорично забороняється використовувати засуджених як водіїв легкового транспорту. Тоді як п. 2 Розділу XXI ПВР забороняє використовувати засуджених як водіїв легкових та оперативних автомобілів і мотоциклів. Приклади подібного «правового» регулювання заборон (обмежень) щодо працевикористання різних категорій засуджених є непоодинокими.

Висновки. Таким чином, підготовка (розробка) одними структурними підрозділами Державної пенітенціарної служби України певних правил та подання їх на затвердження до Міністерства юстиції України здійснюється без обговорення відповідних проектів нормативно-правових актів в інших структурних підрозділах Державної пенітенціарної служби України. У результаті такого «регулювання» в установах виконання покарань досить часто виникають ситуації, у яких спірні питання працевикористання засуджених вирішуються адміністрацією на власний розсуд.

Отже, чинне кримінально-виконавче законодавство в частині визначення порядку й правил виконання-відбування засудженими до позбавлення волі додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю регулює недостатньою мірою, у зв'язку із чим існує необхідність внесення змін і доповнень до Кримінально-виконавчого кодексу України та інших нормативно-правових актів. Зокрема, у ч. 3 ст. 30 Кримінально-виконавчого кодексу України словосполучення «не може» необхідно замінити словом «забороняється». Правила ж внутрішнього розпорядку установ виконання покарань необхідно доповнити нормами, які регулюватимуть порядок і правила працевикористання засуджених із додатковим покаранням у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Науково-практичний коментар Кримінально-виконавчого кодексу України / [А.П. Гель, О.Г. Колб, В.О. Корчинський та ін.] ; за заг. ред. А.Х. Степанюка. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 496 с.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3. – Ст. 21.
3. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2713-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 30. – Ст. 409.
4. Гура Р.М. Виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Р.М. Гура ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2003. – 20 с.
5. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : Наказ Міністерства юстиції України від 29 грудня 2014 р. № 2186/5 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 4. – Ст. 209.
6. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів : Закон України від 8 квітня 2014 р. № 1186-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 23. – Ст. 869.
7. Інструкція про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі та позбавлення волі : затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 7 березня 2013 р. № 396/5 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 23. – Ст. 133.